

TANULMÁNYOK

1. SZÖVEG ÉS ZENE

Bevezetés

Ez a rész a zeneművek megközelítésének három aspektusát érzékeltető írást tartalmaz: az első FÜKÖH BORBÁLÁÉ, amely slágerszövegek interpretációs lehetőségeivel foglalkozik, a második PETŐFI S. JÁNOSÉ, amely egy érdekes *dalfordítást* mutat be, a harmadik BENKES ZSUZSÁÉ, amely egy zenemű befogadásának kreatív gyakorlatokkal való megközelítéséről számol be.

SLÁGEREK SZÖVEGFELÉPÍTÉSE ÉS INTERPRETÁCIÓS LEHETŐSÉGEIK

FÜKÖH BORBÁLA

A *slágerek* szövegei annak ellenére, hogy sokszor összefüggéstelennek, strukturálatlannak tűnnek, a textualitás fogalma szempontjából szövegnek tekinthetők. A szövegértékűséget ugyanis az alkotó és a befogadó közösen döntik el (vö. LOTMAN: 1973., BEAUGRANDE – DRESSLER: 1981., PETŐFI: 1997.). A posztmodern szemléletben szöveg az, amit szövegnek olvasunk. Mégis érdekes a slágerek szövege több szempontból is, kiváltképp a szövegosztályozás és a szövegfelépítés szempontjából. Tanulmányomban két slágerszöveg felépítését vizsgálom, ezek a Zanzibár együttes 'Szólj már' és a Groove House együttes 'Hajnal' című „egynyári slágerei”.

A magyar szakirodalomban többféle szövegosztályozási szempont él egymás mellett (DEME: 1979., SZILÁGYI: 1980., BALÁZS: 1985., BÉKÉSI: 1982., 1986.). Ezek különböző szempontból, többféle megközelítésben tipizálják a szövegeket. Áttekintésük után azt a közös jellemzőjüket lehet megállapítani, hogy a *slágerszövegek* nehezen lennének besorolhatók akármelyikük rendszerébe, különböző okokból. Írott vagy szóbeli szövegnek tekinthetők például? Hiszen írásban készülnek, a jelentésképzés azonban nem olvasás útján történik bennük. A szövegalkotás folyamatához még azt is hozzá kell tenni, hogy a szöveg írott modellek alapján születik; a sláger szövege viszont soha nem fixált. A stúdiófelvétel, a CD-borító és a koncertek mind-mind variációra adnak lehetőséget. SZILÁGYI N. SÁNDOR (1980. 50) szövegosztályozásában találunk egy csoportot, melybe a szóbeli vagy írott „poétikai jellegű, nem művészi” szövegek sorolandók, azonban a slágerszöveg ebből is kilóg, mert nem a nyelv poétikai funkciója dominál benne (ide inkább az ötletes nyelvi megoldásokban bővelkedő reklámszövegeket vagy szlogeneket sorolhatjuk).

Mindemellett elmondható, hogy bizonyos szempontból poétikus szövegekről van itt szó. Ezt a formájuk támasztja alá – versszakokra tördelhetők, ritmusuk van, rímek –, de mégsem teljesen sorolhatók az irodalmi szövegek, sem pedig az írott szövegek szö-

vegtípusába, hiszen befogadásuk hallás után történik. Ha az irodalmi szövegek halmazán belül megkülönböztetünk populáris és magas irodalmat, akkor a populáris szövegek részhalmazába kerülhetnének, hiszen könnyen olvashatók, képviláguk konvencionális és csak minimálisan stilizáltak. Az előbb említett befogadási folyamatmodell megkívánja, hogy a szövegek könnyen érthetők, feldolgozhatók legyenek. A sláger mindig nagy tömegekhez szól, a szöveg és a dallam fülbemászó, dúdolható és skandálható. Összefoglalva újfent oda jutunk, hogy a szövegben nem a poétikai funkció a domináns, de nem is a köznap kommunikációhoz hasonlítható. Mindezek alapján köztes szövegtípusnak tekinthető, hiszen nem teljesen írott és nem teljesen szóbeli szöveg.

Absztrakt szövegtani, illetve poétikai elvek alapján nehéz meghatározni ezt a szövegtípust, műfaji kompetenciamodellünk alapján azonban többé-kevésbé tudjuk, hogy mit tekinthetünk slágerszövegnek. Nézzük meg, hogy ezek az absztrakt elvek hogyan jelennek meg és / vagy hogyan módosulnak konkrét szövegek nyelvi felépítésében! A két szöveget teljesen szubjektív elvek alapján választottam. Ezek a következők voltak: a rádióban történt számtalan hallás ellenére meg voltam győződve, hogy nem két dalról, hanem egyről van szó. Ez kétségtelenül a szövegük miatt történt; nagyjából azonos témájú, hasonló képvilágú szövegekről van ugyanis szó. A másik érdekességük, hogy bármennyire is sokszor hallottam őket, nem voltam képes emlékezni a mondataikra, sőt a tartalmukat sem tudtam volna röviden összefoglalni. Tehát tudtam, hogy hasonlóak a dalok, de nem tudtam, miről szólnak. Ezért döntöttem úgy, hogy leírom a szövegüket, és megvizsgálom, hogy a szövegmondatokból hogyan áll össze a szöveg egésze.

Az elemzés elsősorban a szöveg szerkezeti felépítését érinti, ezen belül a mondatok szerkezetét. Azért van erre szükség, mert a szöveget, mivel nem olvassuk, nem áll módunkban globálisan befogadni. A lineáris befogadás nehézségét enyhíti a zene, mely a másik agyféltekénkre hat, ezáltal a kettő azonos időben való működése segíti a megértést. A szövegmondatok mindemellett természetük szerint lehetnek hiányosak. DIENES DÓRA (1978. 23) szerint ezek kialakulására azért van lehetőség, „mert a kontextus – kívülről – megadja a hiányzó mondatfunkciós részek jelentését (= szemantikai szubsztitúció); a mondatformán belül pedig bizonyos elemek reprezentálható természetűek (= grammatikai szubsztitúció). A mondatforma tehát jelzi, és meghatározza a grammatikai keretet, amit a kontextus (olykor a szituáció, esetleg a közös tudat) tölt meg tartalommal.”

A szöveg természetéről az előzőekben elmondottak alapján az elvárásunk is az a szöveggel szemben, hogy hiányos lesz, hiszen a még egy konvencionális képvilággal operáló, minimálisan poétikus szövegnek is ez az egyik jellemzője. A szövegmondatnak azonban olyannak kell lennie, hogy a kommunikáció során betöltse a funkcióját, azaz létrejöjjön a megértés az adó és a vevő között. EÖRY VILMA szerint ahhoz, hogy a szövegmondat funkcionálni tudjon, tartalmaznia kell bizonyos elemeket. „Ha a szükséges elem hiány formájában jelentkezik, a befogadónak tudnia kell, mi maradt ki, és ezt a hiányt ki kell tudnia egészíteni” (EÖRY: 2002. 179). A *slágerszöveg* esetében, mivel a célja a minél szélesebb körben való elterjedés, popularizálás, ezeknek a hiányoknak olyanoknak kell lenni, hogy átlagos értelmi képességekkel ki lehessen őket egészíteni, azaz az explicit nyelvi jeleknek nagyobb számban kell előfordulniuk, mint az impliciteknek. Nem ez az azonban, amit ezekben a szövegekben találunk.

A szövegszerkezet elemzése során a grammatikai, szemantikai és pragmatikai hiányokat, illetve kiegészítéseiket vizsgáltam. (A vizsgálatot hasonlóan végeztem ahhoz,

amelyet EÖRY VILMA közöl Az újságszövegek tipológiájához című írásában, azonban én a mondaton belüli hiányra, illetve kiegészíthetőségre is figyelmet fordítok.) A kiválasztott két szöveget mondatokra bontottam, sorszámokkal láttam el, és megvizsgáltam, hogy milyen természetűek a bennük lévő hiányok, hogyan egészülhetnek ki, illetőleg kiegészíthetők-e egyáltalán. A lehetséges variációkat mind mondat szerkezeti, mind pedig szövegszerkezeti szempontból értékeltem.

A dalok szövegei

Zanzibár: Szólj már

*Kifogytunk csendben az ünnepekből,
a szép percek elmúltak rég.
Csak a félelem a félelemtől,
ami együtt tart minket még.*

*Veled ébrednek, a hajnal hangja téged éltet.
Hol van a szó, tiszta szemed el nem rejthet!*

*Szólj már, szívem rég csak egy szót vár!
Miért kínzol, szólj már, ha te is így gondold!
Szólj már, szívem rég csak egy szót vár!
Miért kínzol, szólj már, a tiéd már nem vagyok!*

*Vártam a reggelt, hogy álmosan rám figyelj.
Vártam a nappalt, hogy mindenre felelj.
Minden percem érted éltem, nem számít, tudom.
Álmaimban azt reméltem, te vagy a holnapom.*

*Veled ébrednek, a hajnal hangja téged éltet.
Hol van a szó, tiszta szemed el nem rejthet!*

*Szólj már, szívem rég csak egy szót vár!
Miért kínzol, szólj már, ha te is így gondold!
Szólj már, szívem rég csak egy szót vár!
Miért kínzol, szólj már, a tiéd már nem vagyok!*

Groove House: Hajnal

*Ártatlan szemmel néz most rám a hajnal.
Madarak ébrednek a reggeli zajjal.
Megszűnt a csend a város felett,
eltűnt egy gyönyörű álom (álomkép).
Monoton gépek hangja remeg
ezen a csodavilágon.
Ébredj fel!*

*Nem csak neked fáj,
magad maradtál,*

*hideg hajnalon,
annyit mondhatnál,
mit kezdj magaddal,
szíved értem fáj még.*

*Nélküled ébredtem fel reggel.
Hideg éj után a nap is felkel.
Engem ma reggel az ágy is ölel,
eltűnt egy gyönyörű álom (álomkép).
Titokban engem a hajnal figyel,
tudom, hogy neked hiányzom.
Ébredj fel!*

*Nem csak neked fáj,
magad maradtál,
hideg hajnalon,
annyit mondhatnál,
mit kezdj magaddal,
szíved értem fáj még.*

(A szövegek mondatokra bontása nem volt könnyű feladat, ugyanis csak a hallott szövegre támaszkodhattam, és így több variációs lehetőséget kellett figyelembe venni. Ezért az első szöveg kétsoros refrénjében a mondategységeket vesszővel választottam el, ugyanígy jártam el a második szöveg refrénjében a sorok leírásakor, és csak az elemzésben térek ki a lehetséges mondatok megszerkesztésére.)

Az első szöveg elemzése

- (A1) *Kifogytunk csendben az ünnepekből,
a szép percek elmúltak rég.*

Gr: Az első mondategységből hiányzik az alany, csak az állítmány grammatikai alakja utal rá (T/1). Ebből arra következtethetünk, hogy két személy lesz jelen a szövegben, a beszélő, E/1, és akihez szól, E/2. A tagmondatok közötti tartalmi-logikai viszony explicit módon nincs jelen, ezért többféle lehetséges viszonyt feltételezhetünk (következtető és magyarázó utótagú mellérendelés és fokozó hozzátoldó viszony).

*Kifogytunk csendben az ünnepekből, [ezért]
a szép percek elmúltak rég.
Kifogytunk csendben az ünnepekből, [hiszen]
a szép percek elmúltak rég.
Kifogytunk csendben az ünnepekből, [sőt]
a szép percek [is] elmúltak rég.*

Sz: Mivel az ok-okozati viszony okozat-ok sorrendre is változtatható, a mondat nem értelmezhető egyértelműen. A okozat-ok (magyarázó) viszony a logikusabb, így töltődik fel tartalmilag *az ünnepekből* határozott névelője, hiszen a *szép percek*et azonosíthatjuk az ünnepekkel. Ha viszont következtető viszonyt feltételezünk, *az ünnepek* és a

szép percek referenciája a szövegkörnyezetből nem, csak a közös előismeretekből egészíthető ki. Ugyanez mondható el a referenciáról kapcsolatos viszony esetén is.

Pr: Pragmatikai hiány is van a szövegmondatban: a mondat azt az előismeretet feltételezi, hogy a befogadó ismeri a szituációt. A közös tudatból végül is ez kiegészíthető: két ember kapcsolatának kiüresedéséről van szó, amelyet az egyik szemszögéből ismerünk meg.

(A2) *Csak a félelem a félelemtől,
ami együtt tart minket még.*

Gr: A *minket* névmás referenciája a szövegkörnyezet alapján megadható. Az alárendelő összetett mondatból hiányzik az utalószó, de kitehető: [az], ami együtt tart minket még.

Pr: A *félelem a félelemtől* szintagma szintén grammatikus, koherens mint szintagma, azonban ebben a szituációban értelmezhetetlen. Lehet félni a félelemtől, de ez nem tart együtt két embert. A *félelem a magánytól* szintagma illeszkedne bele a kommunikációs helyzetbe, hiszen a közös tudat alapján újra kiegészíthető a szituáció: a két embert már csak a magánytól való félelem tartja össze, egyébként már legszívesebben szakítanának.

(A3) *Veled ébredek, a hajnal hangja téged éltet.*

Gr: A (A2) és (A3) számú szövegmondatok következtető viszonyban vannak egymással. A viszonyt jelző kötőszó kitehető: *vmi együtt tart minket, [tehát] veled ébredek*. A névmás referenciája itt is egyértelmű, és az alanyra való utalás is.

Sz-Pr: A *vki/vmi éltet vkit* szerkezet grammatikailag és szemantikailag nem hiányos, viszont ebben a szituációban a mondat értelmezhetetlen. Vegyük sorra a szószerveket! A *hajnal hangja* átlagos költői kép, megszemélyesítés, amely azon a tapasztalaton alapul, hogy hajnalban ébred a világ, az éjszakai csend után hangokat hallunk. A *hang éltet vkit* kétféle értelmezésre ad lehetőséget. Konkrétan érthetjük úgy, hogy a hang azt mondja, hogy „Éljen!” Ez azonban ebbe a szituációba nem illeszthető be. A másik értelmezési lehetőség szerint az *éltet* metaforikusan érthető, tudniillik a hajnal a veled való élethez ad számomra új reményt. Ez beleilleszthető a megismert szituációba, azonban inkoherenssé teszi azt, ugyanis eddig arról volt szó, hogy már mindketten unják egymást.

(A4) *Hol van a szó, tiszta szemed el nem rejthet!*

Gr-Sz: A (A3) és (A4) szövegmondat között ellentétes viszony implicált: *a hajnal hangja mond valamit, [de] hol van a szó...?* A határozott névelős *szó* főnév referenciája azonban nincs implicálva a szövegben. A szöveg szerkezeti szempontjából és a jelentés szempontjából azt feltételezni látszik a legjobbnak, hogy szövegmondat főmondatból és egy jelzői mellékmondatból áll: *Hol van [az] a szó, [amelyet] tiszta szemed el nem rejthet!*

A magyar nyelvben, az angollal ellentétben, nincs lehetőség a vonatkozó névmási kötőszó ilyen elhagyására. Ahhoz, hogy grammatikus legyen a szöveg, csak úgy egészíthető ki, hogy a *Hol van a szó?* mondategységet külön kérdő mondatként értelmezzük, a

tiszta szemed el nem rejthet félsort pedig – ezúttal önálló mondatként kezelve – a következőképpen egészítjük ki az igealak ragozása alapján: *Tiszta szemed el nem rejthet [téged]*! Ez egy lehetséges elliptikus szerkezet a magyarban, azonban csak nagyon merész asszociációkkal értelmezhető a kép (a szem a lélek tükre, a szemed tiszta, nem tud hazudni, nem tudja elrejteni a valódi énedet, a gondolataidat), ráadásul ebben az értelemben nem illeszkedik a szituációba. A szó referenciáját a szövegen kívülről, a közös tudat alapján megadhatjuk, ez a szakítást kimondó szó lehet, és ezért ez lehet az, amit *tiszta szemed* nem tud elrejteni, annak ellenére, hogy nem mond ki. De ehhez az *elrejt* igeinek tárgyas ragozása igealakját kellene használni, tehát továbbra is megmarad a kiegészíthetetlen pragmatikai hiány a grammatikai alak miatt.

(A5) *Szólj már, szívem rég csak egy szót vár!*

Gr: Az első tagmondat alanya csak az igealakokon van jelölve, de kiegészíthető a szöveg alapján. A két tagmondat között következtető utótagú mellérendelést feltételezhetünk: *Szólj már, [hiszen] szívem rég csak egy szót vár!*

Sz-Pr: A szöveg mondataiból és a szituációból megadható az *egy szó* referenciája, ez újfent a szakításra vonatkozik.

(A6) *Miért kínzol, szólj már, ha te is így gondolsz!*

Sz-Pr: Csak szemantikai és pragmatikai hiányt találunk a mondatban. Kínzásról eddig szó sem volt, a két személy, a beszélő és az, akiről beszél, illetve akihez szól, azonos pozícióban voltak eddig, feltételezésünk szerint mindketten egyformán szenvednek egymástól. Ezt a vélekedést támasztja alá a következő hiány, az *így* névmás referenciája is. A szövegből kiegészíthető, az egész versszakot magába foglalja. Jelentése tehát: *úgy, ahogy én*.

(A7) *Miért kínzol, szólj már, a tiéd már nem vagyok!*

Gr: Az első két mondat egység megegyezik az (A6) számú mondattal. A második és a harmadik mondat közötti viszonyt variálhatjuk. Az interpunkció hiánya miatt kétféle értelmezés lehetséges. Lehet köztük magyarázó viszony: *Miért kínzol, szólj már, [hiszen] a tiéd már nem vagyok!* hangzik a mondat ugyanannak a beszélőnek a pozíciójából, vagy *Miért kínzol, szólj már: [mond azt, hogy] „a tiéd már nem vagyok!”* idézetként a megszólított pozíciójából.

(A8) *Vártam a reggelt, hogy álmosan rám figyelj.*

Gr: Az alanyt ismét egyértelműen jelzi az igealak. Az utalószó is kitehető: *Vártam a reggelt [azért], hogy álmosan rám figyelj.*

Pr: Nem egyértelmű a szituációból, hogy miért is várja a reggelt a beszélő egy kihülőben lévő kapcsolatban. Ráadásul ismét az az érzésünk támad, hogy egy másik szituációba kerültünk, nem arról van szó, amit az elején megtudtunk. A beszélő várakozik, vágyakozik, de akihez szól, csak álmosan figyel rá, holott eddig arról volt szó, hogy már ő sem lenne vele legszívesebben.

(A9) *Vártam a nappalt, hogy mindenre felelj.*

Gr: Az alany újra egyértelmű, és az utalószó is: *Vártam a nappalt [azért], hogy mindenre felelj.*

Sz-Pr: Ismét elmondható, ami fentebb: a várakozás nem egyeztethető össze a szituációval. Sőt a *felelj* szó sem, hiszen eddig semmiféle kérdésről nem volt szó. Ebben a mondatban majdnem felelősségre vonás van implikálva, pedig nem található a szövegben referenciája a *mindenre* névmásnak, és a közös tudatból sem igen egészíthető ki.

(A10) *Minden percem érted éltem, nem számít, tudom.*

Sz-Pr: Ismét csak szemantikai és pragmatikai hiányt találunk a mondatban, melynek szövegbeli értelmezhetősége megint nem egyértelmű. A beszélő most már teljesen új pozíciót vesz fel, mégpedig passzív elszenvetként állítja be magát. Ez nem egyeztethető össze a szöveggörnyezettel és a szituációval.

(A11) *Álmaimban azt reméltem, te vagy a holnapom!*

Sz-Pr: Ismét csak azt lehet elmondani, amit a (A10) mondat után. A szituáció megváltozott. Az elején az E/1 beszélő és az E/2 megszólított azonos helyzetben voltak, ezért is utalhatott a beszélő magukra T/1 használatával. A második versszak végére azonban a szöveg összefüggéstelené válik. Mivel itt újra elindul a refrén, ez az összefüggéstelenség, ha lehet, még fokozódik. A szó referenciáját itt már nem lehet a szakítással azonosítani, hiszen itt a beszélő az előzőek alapján *feleletet* vár valamire, és a szöveggörnyezetből reménykedésre következtetünk, a beszélő pozitív választ vár. Az *így* referenciája is megváltozik, most is az előtte álló versszakot sűríti magába, de most már az *úgy, ahogy én* jelentése: *remélem, te is azt remélted, hogy én vagyok a holnapod*, nem pedig a kapcsolat ellenzése.

Az elemzés eddig azt bizonyította, nem véletlen, hogy nem lehet a szöveg tartalmát röviden összefoglalni; hiszen nem jön létre benne szövegösszefüggés. Interpretálása során nem jött létre a befogadóban egy összefüggő szövegvilág. Hiába lépett működésbe a befogadás során a világtudásunk, nem lehet a szöveghez egy olyan lehetséges világot rendelni, amelyben koherens lesz (vö. CSÚRI: 1990., CS. GYÍMESI: 1982., PETŐFI: 1990.).

A második szöveg elemzése

(B1) *Ártatlan szemmel néz most rám a hajnal.*

Pr: Csak pragmatikai hiány van a mondatban. Egy konvencionális képet tartalmaz, amely könnyen megfejthető. A *hajnal ártatlan szemmel néz* a reggelre, a nap kezdetére, az ébredésre utal.

(B2) *Madarak ébrednek a reggeli zajjal.*

Pr: Ismét csak pragmatikai hiánnyal, illetve annak kiegészülésével találkozunk. A mondat azt az előismeretet feltételezi, hogy tudjuk, hogy reggel zaj van.

(B3) *Megszűnt a csend a város felett,*

Gr: A (B2) és (B3) mondat között magyarázó mellérendelő viszony implicált: *Madarak ébrednek a reggeli zajjal [hiszen] Megszűnt a csend a város felett.*

Sz: A mondat jelentésén keresztül egészíthető ki a grammatikai hiány.

(B4) *eltűnt egy gyönyörű álom (álomkép).*

Sz: A (B1) mondatból következtethető ki, hogy az *egy gyönyörű álom* tulajdonképpen annak a személynek az álma, akire a *rám* névmás utalt.

Pr: Előismereteink alapján megfejthető az implikáció: a reggeli zajjal kirepül az álom a szemünkből.

(B5) *Monoton gépek hangja remeg
ezen a csodavilágon.*

Sz: A szöveg alapján a csodavilág referenciájának azonosnak kell lenni az álomvilággal. Itt azonban összeférhetetlenség van, mert a gépek hangja nem az *álomvilágon* remeg, hanem a való világban, a csodavilágot tönkretéve. Az, hogy *vmi van a világon* nem helyviszonyt, csak létezését fejez ki, így nem fejezi ki azt, hogy a zaj hirtelen jelent meg, és ezáltal az álomvilágnak át kellett adnia a helyét a valóságnak. A *monoton* jelző szintén összeférhetetlen a *gép* jelzett szóval, hiszen nem a gép egyhangú. Ebben az esetben azonban a kép megmagyarázható, tulajdonképpen a *hang* jelzője a *monoton*: egy hi-pallagés szerkesztésmóddal találkozunk.

(B6) *Ébredj fel!*

Gr: Az alany csak az állítmány alakján keresztül fejeződik ki (E/2). Nem egyértelmű azonban a szövegből, hogy egy második személy is megjelent-e a beszélő mellett, vagy önmegszólításról van-e szó. Mindkét variáció lehetséges, a beszélőt körülvevő dolgok, a zaj, hangok, a madarak, a gépek mind mondhatják ezt a beszélőnek, de egy másik személy megszólítása is lehet a beszélő által, hiszen a következő mondatban ez a személy már explicit formában is megjelenik.

(B7) *Nem csak neked fáj, (B8) magad maradtál hideg hajnalon,*

A (B7) és (B8) mondatokat együtt elemzem, mert hallás után ugyan nem egyértelmű, de lehet, hogy egy mondategységről van szó, hogyha alanyi alárendelésnek tekintjük a két mondategység közti viszonyt.

Gr-Sz: Megjelenik egy újabb személy a beszélőn kívül (E/2). A mondategységek közötti viszony nincs explikálva, de ez nem jelenti az implikáció meglétét, hiszen háromféleképpen is kiegészíthetjük. Lehet alanyi alárendelés: *Nem csak neked fáj [az, hogy] magad maradtál, [nekem is rossz egyedül]*. Feltételezhetünk egy kifejtetlen ellentétes hozzátoldó kapcsolatos viszonyt a (B7) mondatban: *Nemcsak neked fáj, [hanem nekem is, az, hogy te egyedül vagy]*. Harmadikként pedig a *szakítás* lappangását fedez-

hetjük fel a szövegben, és ezzel is kiegészíthetjük a mondatot. *Nem csak neked fáj [a szakítás, te is] magad maradtál, [úgy, mint én].*

Pr: A probléma ezzel a variabilitással az, hogy ismét nem áll össze egy koherens szövegvilág a rendelkezésünkre álló információ és a hozzá kapcsolódó tudásunk alapján, az explikáció hiánya értelmezhetetlen szövegrészt eredményez. Nem derül ki, hogy ki szakított kivel, hogy mi az, ami fáj: a szakítás vagy csak az a tény, hogy a másik egyedül van? A *nem csak* alapján azt feltételezhetjük, hogy a beszélő okozott fájdalmat, ezért tudja, hogy a másiknak mik az érzelmei. De ezzel nem fér össze a szöveg többi része. Véleményem szerint a probléma feloldható lenne, ha a névmást E/1 alakúra cserélnénk: *Nem csak nekem fáj, [hiszen te is] magad maradtál, [úgy, mint én].* Ebben az esetben egyértelmű lenne, hogy a megszólított volt a szakító fél, de ő is szenved emiatt.

(B9) *annyit mondhatnál,*

Gr: Az alanya az állítmány igealakja utal (E/2). Egyértelmű, hogy egyezik azzal a személlyel, akire az előző mondat *neked* névmása utalt. A (B9) az előző mondattal közvetkeztető viszonyban van, kitehető az [ezért] kötőszó. Ez a mondat egység egy összetett mondat főmondataként értelmezhető, az *annyit* névmás tölti be az utalószó szerepét. Mellékmondataként elvileg mindkét mondat, amely követi, állhat mellette.

Sz-Pr: Sem a szövegkörnyezet, sem pedig ismereteink nem támasztják alá a szövegben megjelenő információt. Miért kell annak mondania valamit, aki egyedül maradt? Ez a mondat is csak akkor lenne koherens a szöveg eddigi tartalmával, ha a megváltoztatott névmás adta értelmezést követjük. Ebben az esetben, a *mond* igét *bevall* értelemben használva érthetővé válna a szituáció.

(B10) *mit kezdj magaddal,*

Gr: Az alany kifejtetlen, csak az állítmány igealakja utal rá, a kongruencia révén ismét egyértelmű, hogy a másik félről van szó. A mondat egységet a (B9) szövegmondat határozó értékű tárgyi mellékmondataként értelmezhetjük, vagy az is elképzelhető, hogy egy beékelődött költői kérdésről van szó, és a mellékmondat a következő mondat egység lesz.

Sz-Pr: Az interpunkció hiánya miatt nem egyértelmű, de a szövegkörnyezet alapján önmegszólításra gondolhatunk ebben a mondatban. Ha interpolációnak vesszük, akkor pedig a beszélő beszédpozíciójából hangzik el, és csak egy felkiáltás: „*Mi mást is kezdhetsz / tehetnél, mint hogy bevallod...*”

(B11) *szíved értem fáj még.*

Gr: Ezt a mondat egységet is értelmezhetjük a (B9) szövegmondat határozó értékű tárgyi mellékmondataként. Lehet kapcsolatos mellérendelő viszonyban az öt megelőző mondattal, vagy pedig csak ez a mondat a (B9) mellékmondata. Másik variáció, hogy a (B9) és (B10) mondatokhoz magyarázó mellérendeléssel kapcsolódik.

Sz-Pr: Bár a személyekre való utalás nem teljesen konzekvens, két egymástól távol lévő ember történetére következtethetünk. Azonban a szöveg ismét inkoherens, mert itt

újra arra történik utalás, hogy az szakított, aki távol van és a beszélő arra kéri, ismerje be, hogy ez neki sem jó.

(B12) *Nélküled ébredtem fel reggel.*

Gr: Az alany és a névmás referenciája a szövegkörnyezetből egyértelműsíthető.

Sz-Pr: A *reggel* visszaüt az első versszakra, tulajdonképpen ugyanannak az ismétlése.

(B13) *Hideg éj után a nap is felkel.*

Sz: A metafora értelmezésével nincs probléma, mert ez egy átlagos költői kép, visszatér az első versszak természeti képéhez; a szöveg eddigi tartalmával azonban ellentézik. Az első versszakban ugyanis a hajnal volt hideg összehasonlítva az éjszakai álom csodavilágával. Itt pedig az éjszaka kapja a *hideg* jelzőt, és a reggel lesz melegebb a felkelő naptól, amely a reményre utal.

(B14) *Engem ma reggel az ágy is ölel,*

Gr: Az *engem* névmás referenciája a beszélővel azonosítható a kongruencia segítségével.

Sz: A nyelvtani szerkezet alapján arra lehet következtetni, hogy ma reggel a beszélő olyan boldognak érzi magát, hogy még az ágyat is ölelőnek érzi. A szövegkörnyezet pedig ennek pont az ellenkezőjére enged következtetni: *Engem ma reggel csak az ágy ölel, mert te nem vagy itt.*

(B15) *elhűnt egy gyönyörű álom (álomkép).*

Sz: A szemantikai hiány ismét azáltal adódik, hogy az éjszaka újfent pozitívan, a gyönyörű álommal jellemezve jelenik meg.

(B16) *Titokban engem a hajnal figyel,*

Sz-Pr: A szöveg egyértelműen a kezdő képhez tér vissza, csak míg ott a hajnal megszemélyesítve kinyitotta szemét, és ránézett az ébredőre, itt már nem csak *néz*, hanem *figyel*, ráadásul titokban. Ez a kép nem egyeztethető össze sem a szövegvilág eddigi darabjaival, sem pedig a világról való tudásunkkal.

(B17) *tudom, hogy neked hiányzom.*

Sz: A mondat szórendje (és hangsúlyozása) által keletkezett hiány a szövegben. A szöveg alapján az igének kellene hangsúlyosnak lennie, és nem pedig a névmásnak. Így a mondat azt implikálja, hogy tudom, hogy neked és nem másnak hiányzom. Ezt a jelentést a szövegkörnyezet nem támasztja alá.

(B18) *Ébredj fel!*

Sz: A szöveg értelméből adódóan itt csak önmegszólításként lehet a mondatot értelmezni.

A (B12)-től a (B18)-ig a mondatok között nem jelöltem a tartalmi-logikai viszonyokat, mégpedig azért, mert véleményem szerint nem lehet. Ezeknek a mondatoknak a szöveg egészével van ugyan szemantikai kapcsolatuk, de a szövegépítés szempontjából teljesen inkoherensek.

A második szöveg esetében is azt látjuk, hogy a hiányok leginkább szemantikai és pragmatikai szinten jelentkeznek. Ez alapvetően nem jelentené azt, hogy rossz szöveggel van dolgunk, hiszen a mai lírában is igen elterjedtek az olyan szövegek, amelyeknek mondatait a szöveggörnyezetből vagy a világról való tudásunk alapján nem feltétlenül lehet maradéktalanul értelmezni. A koherenciának vannak különböző fokozatai (vö. WEINREICH: 1969. 53): WEINREICH felosztása szerint léteznek úgynevezett *inkoherens szövegek* is, amelyekben nem jön létre a szövegösszefüggés. Kérdéses viszont, hogy ezeket lehet-e egyáltalán *szövegnek* nevezni – erre látszik utalni SZIKSZAINÉ NAGY IRMA összefoglaló szövegtani munkájában (SZIKSZAINÉ: 2000. 59), amikor a WEINREICH-féle osztályozást idézve, az *inkoherens szöveg* terminus magyarázata során a *szöveg* szót idézőjelbe is teszi. A posztmodern szövegekre jellemzőek például a nem folytatásos szövegmondatok, azonban itt a befogadó világtudása alapján a hiányok kiegészíthetők. Nem feltétlenül a mondatoknak kell összefüggőnek lenniük; a szöveg lényege, hogy az adott kommunikációs helyzetben betöltse a funkcióját. PETŐFI S. JÁNOS ezért a szövegösszefüggés fogalmát nem is a szöveg mondataihoz, hanem a szövegvilág fogalmához köti: „egy szöveget akkor tartunk koherensnek, ha az interpretáció során konstruált szövegvilágot el tudjuk fogadni összefüggőnek” (1990. 64). Az már bebizonyosodott, hogy a két szöveg egyikéhez sem lehet ilyen összefüggő szövegvilágot rendelni, egyiknek sem lehet a témáját megadni. Mégis hajlunk afelé, hogy a szövegtípus alapján elfogadhatónak, kicsit ugyan bugyutának, de mindenképpen szövegnek tekintsük: a kérdés tehát az, hogy miért vagyunk erre hajlandóak? A különböző (szintaktikai, szemantikai, pragmatikai) szinteken mutatkozó összeegyeztethetlenségek ellenére miért szöveg mégis ez a két sláger?

Két magyarázat is adható erre a kérdésre. Először is az akusztikum miatt. A szövegnek ugyanis artikulációs folyamatból is adódhat szövegszervező funkciója (WACHA: 1992. 245). A szövegeket, kiváltképp a második dal refrénjét igen erőteljesen összetartja a hangzás. Ezért tűnik még a sokadik hallás után is összefüggőnek. Az artikuláció itt olyan, hogy minden sor hangtani, stilisztikai és retorikai alapon egy lezárt egységnek hat, ezért nem tűnik föl, hogy nem jön létre a mondatok közötti összefüggés. A szövegritmus és az alliteráció biztosítja a könnyű megjegyezhetőséget: a slágernek ez az egyik kommunikációs célja. Másodsorban szemantikai szinten is biztosítva van bizonyos összefüggőség a már említett témaszavak révén. Ezek összefűzése révén létre jön egy *izotóplánc* a szövegben. Mindkét szövegben találhatók olyan témajelölő névszók, amelyekből láncokat lehet felépíteni, és ezáltal a befogadó tudatában működni kezdenek bizonyos asszociációs mezők. Ezek alapján egy bizonyos tág témakörbe bele lehet helyezni a szövegeket, amely jelen esetben a szerelem és a szakítás témaköre. Az ezekhez kapcsolódó ismereteink alapján a felületes befogadás során összefüggést tulajdonítunk a szövegnek.

Igen fontos hangsúlyozni azt, hogy ez csak a felületes befogadás szintjén működik. A befogadás többlépcsős folyamat: megkülönböztethetjük benne a szövegpercepció, szövegrecepció és szöveginterpretáció lépéseit. Ezen megkülönböztetés alapján azt a következtetést kell levonnunk, hogy a slágerek csak a percepció és a recepció szintjén összefüggőek, az interpretáció szintjén, amely során a szöveget mint *nyelvi tényt* (vö. KOCSÁNY: 1992: 149) analizáljuk és értelmezzük, a slágerek a szövegalkotás általános szabályainak nem felelnek meg.

A sláger kommunikációs céljában tehát nincs benne az interpretáció. Ezek a szövegek, ellentétben a lírai művekkel, nem a szubjektum sajátos jelentésalkotó tevékenységének adnak formát, hanem mintegy összefogják a konvenció, a hagyomány formai keretében adott, mindenki számára ismert és hozzáférhető motívumokat és struktúrákat. Ezek az egy téma köré csoportosuló motívumok kerülnek mondatbeli helyzetbe, amely eredményeként nem a mondatok lesznek összefüggőek, hanem a sorok, színtagmák, képek, amelyek az adott témát hívják elő. Ezen a ponton már nem a nyelvhasználat variabilitásának nyelvészeti vizsgálata a feladat, hanem a kognitív nyelvészet, a különböző irodalmi szövegelemzések és bizonyos szociológiai beállítottságú nyelvi elméletek irányába mozdul el a fókusz.

Irodalomjegyzék

BALÁZS JÁNOS:

1985. *A szöveg*. Gondolat, Budapest.

BEAUGRANDE, ROBERT DE – DRESSLER, WOLFGANG:

1981. *Introduction to Text Linguistics*. Longman. London – New York.

BÉKÉSI IMRE:

1982. *Szövegszerkezeti alapvizsgálatok*. Akadémiai Kiadó. Budapest.

1986. *A gondolkodás grammatikája*. Tankönyvkiadó. Budapest.

CSÚRI KÁROLY:

1990. Lehetséges világok vizsgálata mint műértelmezés. In: Petőfi S. János – Békési Imre (szerk.): *Szemiotikai Szövegtan I.* JGYTF Kiadó. Szeged, 35-43.

CS. GYÍMESI ÉVA:

1982. A műértelmezés módszertanához. In: Szabó Zoltán (szerk.): *A szövegvizsgálat új útjai*. Kriterion. Bukarest, 148-198.

DEME LÁSZLÓ:

1979. A szöveg alaptermészetéről. In: Szathmári István – Várkonyi Imre (szerk.): *A szövegtan a kutatásban és az oktatásban. Magyar Nyelvtudományi Társaság Kiadványai* 154. 57-65.

DIENES DÓRA:

1978. A szerkesztettségi hiányosság és szövegösszefüggésbeli kiegészülései. *Nyelvtudományi Értekezések*. 98.

EÖRY VILMA:

2002. Az újságszövegek tipológiájához. Az implicitás egy hír és egy glossza szövegében. In: Andor József – Benkes Zsuzsa – Bókay Antal (szerk.): *Szöveg az egész világ*. Tinta Könyvkiadó. Budapest.

KOCSÁNY PIROSKA:

1992. Szövegnyelvészet versus szövegelemzés. In: Petőfi S. János – Békési Imre – Vass László (szerk.): *Szemiotikai Szövegtan 5.* JGYTF Kiadó. Szeged, 145-152.

LOTMAN, JURIJ M.:

1973. *Szöveg, modell, típus*. Gondolat. Budapest.

PETŐFI S. JÁNOS:

1990. Diszkuszió. In: Petőfi S. János – Békési Imre (szerk.): *Szemiotikai Szövegtan 1.*. JGYTF Kiadó. Szeged, 67-73.

1997. Egy poliglott szövegnyelvészeti-szövegtani kutatóprogram. KLTE Kiadó. Debrecen. *Officina Textologica 1*.

SZIKSZAINÉ NAGY IRMA:

1999. *Leíró magyar szövegtan*. Osiris Kiadó. Budapest.

SZILÁGYI N. SÁNDOR:

1980. *Magyar Nyelvian*. Editura Didactica Si Pedagogica. Bukarest.

WACHA IMRE:

1992. Szöveg és (adekvát) interpretáció In: Petőfi S. János – Békési Imre – Vass László (szerk.): *Szemiotikai Szövegtan 6*. JGYTF Kiadó. Szeged, 35-79.

WEINREICH, URIEL:

1969. Problems in the Analysis of Idioms. In: Puhvel, J. (ed): *Substance and Structure of Language*. Berkeley. Los Angeles.

STRUCTURE OF POPSONG TEXTS AND POSSIBILITIES FOR THEIR INTERPRETATION

BORBÁLA FÜKÖH

The author aims at investigating structural features in two 'one-summer' popsongs, entitled 'Say something' by group Zanzibár and 'Dawn' by Groove House'.